

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт

**Полацк:
карані нашага радавода**

**Полацкая зямля
як сацыякультурная прастора
ўзнікнення і развіцця беларускага этнасу
і нацыянальнай дзяржаўнасці.**

Міжнародная навуковая канферэнцыя

5 - 6 верасня 1995 года

Полацк 1996

ББК 63.3 (4Беи)

П 49

УДК 940 (476.5 — 21Полоцк)(043.2)

Рэдактары:

доктар філалагічных навук Адам Мальдзіс,
кандыдат філасофскіх навук Рыгор Грудніцкі,
кандыдат гістарычных навук Васіль Шайкоў

Рэцэнзент

доктар філасофскіх навук Уладзімір Конан

**Выдадзена на сродкі
Фонда “Сорас - Беларусь”**

Полацк: карані нашага радавода/Полац.дзярж.ун-т;Рэд. А.Мальдзіс і інш. - Полацк,
1996. - 195 с.

П49 ISBN

У выданні прадстаўлены матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, пра-
ведзенай Полацкім дзяржаўным універсітэтам пры падтрымцы і дапамозе Полацкага
гісторыка-культурнага запаведніка і Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя
Францішка Скарыны. Аўтары выдання — айчынныя і замежныя гісторыкі, філосафы,
культуролагі, літаратура- і мовазнáўцы — разглядаюць розныя аспекты гісторыі По-
лацка з пункту гледжання вытокаў беларускай народнасці і дзяржаўнасці.

Разлічана на даследчыкаў-беларусазнаўцаў, студэнтаў, настаўнікаў агульнааду-
кацыйных школ.

П9400000000

ББК 63,3 (4Беи)

© Калектыв аўтараў

Надрукавана ў Наваполацкай друкарні. Фармат 60x84/16. Папера афс. №1. Заказ 2125. Наклад 350 экз.

ВАСІЛЬ ШАЙКОЎ (Наваполацк)

**"ОБРЕЧЁННАЯ" АКАДЭМІЯ: ДА ЛЁСУ
ПОЛАЦКАЙ ЕЗУІЦКАЙ АКАДЭМІІ (1812-1820 гг.)**

Знаёмачыся з матэрыяламі аб дзейнасці Полацкай езуіцкай акадэміі, заўважаем, што, па-першае, большасць артыкулаў, асабліва надрукаваных у XIX ст., мае апісальны харктар, па-другое, яны ўтрымліваюць супрацьлеглыя ацэнкі ролі дадзенай навучальнай установы (ад "гнезда обскурантизма" да "... магутнай духоўнай апазіцыі каланізатарам")³⁵⁴. Прыйшоў час глыбей асэнсаваць трагізм лёсу Полацкай акадэміі і атрымаць адказ на пытанне, чаму першая ў

³⁵⁴ Гл.: Никольский Н.М. История русской церкви. Мн., 1990. С.91.

³⁵⁵ Старожытная беларуская літаратура. Мн., 1990. С.49.

³⁵⁶ Сапунов А.П. Заметка о коллегии и академии иезуитов в Полоцке. Витебск, 1890. С. 30; Арлоў У.А. Таямніцы полацкай гісторыі. Мн., 1994. С. 366.

Беларусі (шостая па ліку ў Расійскай імперы) вышэйшая навучальная ўстанова з універсітэцкім статусам узнікла на пачатку XIX ст., аднак праіснавала ўсяго восем гадоў. На наш погляд, на прыкладзе гэтай навучальнай установы яскрава прайвіўся той няпросты харектар узаемаадносін паміж свецкай і духоўнай уладамі, якія на працягу многіх стагоддзяў былі неад'емнай часткай грамадска-палітычнага жыцця Еўропы.

У сярэдзіне XVIII ст. самы магутны ордэн Ватыкана — “Таварыства Ісуса” (езуїцкі) — аказаўся ў вельмі складаным становішчы. У 1759 г. яго дзейнасць была забаронена ў Партугаліі, у 1764 — у Францыі, у 1767 — у Іспаніі, на Сіцылії³⁵⁷. Было вядома, што папа рымскі Клімент XIII збіраеца З лютага 1769 г. аб'явіць рашэнне аб роспуску ордэна езуітаў, але ўnoch перад гэтым ён раптоўна памёр³⁵⁸. Клімент XIV, нягледзячы на актыўныя заходы з боку езуітаў пераканаць новага папу ў адсутнасці сур'ёзных падстаў для такога рашэння, усё ж падпісаў 21 ліпеня 1773 г. булу аб забароне дзейнасці “Таварыства Ісуса”.

Чым жа было выкліканы такое рашэнне?

У аснову дзейнасці азначанага ордэна была пакладзена тэорыя прабабулізму (праўдападабенства), распрацаваная ў XVII ст. ідзолагамі ордэна Бузенбаўмам і Лігуэрам. Сутнасць гэтай тэорыі заключалася ў tym, што любому грахоўнаму, амаральнаму ўчынку (ашуканству, згвалтаванню, здрадзе і г.д.) можна было, атрымаўшы дазвол ад Бога праз свайго духоўнага кіраўніка па ордэну, надаць дабрадзеіны сэнс. Адсюль і дзвіз — “Мэта апраўдвае сродкі”, і тыя дзеянні, учынкі, якія выклікалі абурзнне грамадскасці і прывялі да патрабаванняў забароны дзейнасці ордэна езуітаў у еўрапейскіх краінах.

Даволі складанымі былі ў гэты час адносіны Ватыкана з Расійскай імперыяй. Пасля падпісання 5 жніўня 1772 г. у Пецярбургу канвенцыі паміж Расіяй, Прусіяй і Аўстрыйяй аб падзеле Рэчы Паспалітай Усходняя Беларусь была далучана да Расійскай імперыі. Насельніцтву даваўся трохмесячны тэрмін (да 5 снежня), каб прыняць прысягу “верно и нели-цимерно служить и во всем повиноваться не щадя живота своего до последней капли крови”³⁵⁹ імператрыцы Кацярыне II. Аднак уніяцкае і каталіцкае духавенства не толькі не спяшалася з прыняццем прысягі, а наадварот, стала ў апазіцыю да расійскага ўрада. Гэтую сітуацыю выкарысталі езуіты: яны першымі прынялі прысягу на вернасць Кацярыне II і распачалі актыўную пропагандысцкую дейнасць сярод мясцовага насельніцтва ў падтрымку самаўладства. Апафесам гэтай дзейнасці стала наладжаная езуітамі ў Полацку ўрачыстая літургія ў дзень нарад-

³⁵⁷ Великович Л.М. Чорная гвардия Ватикана. М., 1985. С. 44.

³⁵⁸ Тамсама. С. 45..

³⁵⁹ РДАСА, ф. 248, вол. 64, спр. 5625, арк. 838.

жэння імператрыцы (24 лістапада), на якой прысутнічаў губернатар з бліжэйшым акружэннем.

Чым жа былі абумоўлены такія крокі членаў "Таварыста Ісуса"? Пранікненне езуітаў у Расію пачалося пры Іване Грозным³⁶⁰. У 1719 г. указам Пятра I дзейнасць езуітаў на тэрыторыі імперыі была забаронена. Прадпісвалася "всех іезуітаў с их служителями выслать немедленно изо всех городов и земель Российских"³⁶¹. Пасля 5 жніўня 1772 г. тыя езуіты, якія апынуліся на далучаных да Расіі тэрыторыях, павінны былі іх пакінуць. Але, па-першае, куды падацца? Па-другое, вельмі не хацелася развітвацца з нажытым скарбам. На тэрыторыі Беларусі члены "Таварыства Ісуса" ў гэты час валодалі 550 тыс. гектараў зямлі і 47610 сялянамі³⁶². Полацкаму езуіцкаму кляштару да першага падзелу Рэчы Паспалітай належалі 197 вёсак, у якіх жылі 7497 чалавек; пасля падзелу ён застаўся ўласнікам 129 вёсак з 4791 насельнікам, у тым ліку такіх вёсак, як Сяляўшчына (90 чалавек), Кушлікі (66), Парэчча (112), Слабада (75), Булаўкі (104), Капавішча (18), Мацейкава (60), Гарбузоўка (34), Сіротава (23)³⁶³.

Сітуацыю, якая склалася, вырашыла выкарыстаць і расійская імператрыца. У дачыненні да новых тэрыторый была абвешчана палітыка "старыны не трогать", што на практыцы азначала захаванне існуючага ладу жыцця ва ўсіх яго прайвах: веравызнанні, судовай справе, мове і г.д., але сацыяльная сутнасць такой палітыкі была скіравана не столькі на захаванне старых парадкаў, колькі на іх павольны перавод да ладу жыцця новай дзяржавы. Аб гэтым яскрава сведчыць пасланне Кацярыны II да пасла Расіі ў Рэчы Паспалітай графа Штакельберга ад 18 лютага 1780 г.: "Свободное исповедание римского закона во всей империи нашей, в том числе в Белорусских губерниях, мы позволили неинако, как чтоб совершенное повиновение самодержавной власти нашей пребывало без малейшего ущерба..."³⁶⁴. У гэтых абставінах езуіты аказаліся адной з тых патэнцыяльных сіл, з чыёй дапамогай можна было дасягнуць пастаўленай мэты. Менавіта гэтым можна растлумачыць той факт, што пасля забароны дзейнасці "Таварыства Ісуса" ў 1773 г. Расія аказалася адной з дзвюх, а пасля 1779 г. (калі дзейнасць ордэна езуітаў у Прусіі была забаронена) адзінай дзяржавай, на тэрыторыі якой була Клімента XIV не мела моцы. Разам з тым трэба адзначыць, што адносіны Кацярыны II да езуітаў былі Няпростымі. У "Наказе генерал-губернаторам Псковской и Могилевской

³⁶⁰ Великович Л. Н. Чорная гвардия Ватикана. С. 41; Шышыгіна-Патоцкая К.Я. Чорная дама Нясвіжскага замка. Мн., 1992. С. 28.

³⁶¹ РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 517, арк. 2.

³⁶² Блінова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии. Мн., 1990. С. 97.

³⁶³ РДАСА, ф. 12, вол. 1, спр. 159, арк. 137; ф. 248, вол. 64, спр. 5636, арк. 3 – 5.

³⁶⁴ Морошкин М. Иезуиты в России. Спб., 1867. Ч. 1. С. 7.

губерний об организациі управління в присоединенных от Польши землях" яна падкрэслівала: "Вы за сими (езуітамі. — В.Ш.) наипаче недрманно смотреть имеете, яко за коварнейшими из всех прочих латинских орденов..."³⁶⁵. Крыху пазней, у 1775 г., пра езуітаў яна напіша: "Надо сознаться, что эти мошенники — отличные люди. Нигде еще не смогли устроить что-нибудь подобное их школам..."³⁶⁶. А ў час наведвання 1780 г. Полацка яна запісала ў свой дзённік: "Я была у них нынче утром, слушала "Тебе Бога хвалим" и посетила их дома. Там полное веселье. Вчера, выезжая сюда, я была поражена великолепием их представительности. Все остальные католические ордена свиньи в сравнении с ними. Одно только, что эти люди не пляшут. К нам они по-жаловали изо всех стран. Ей-ей пакладные люди!"³⁶⁷.

Так атрымалася, што пасля забароны папам рымскім "Таварыства Ісуса" менавіта Полацк стаў цэнтрам збору езуітаў свету і паступова ператварыўся ў своеасаблівую іх сталіцу. Асабліва яго роля ўзрастает пасля 1780 г., калі езуіты атрымалі афіцыйны даэвол на права навіцыяту (прыёму ў ордэн новых членаў) і абронне генерала ордэна. Адначасова адбываецца і адміністрацыяне ўзвышэнне Полацка, які, у 1776 г. становіцца губернскім горадам. Полацк хутка расце, у ім пачынаецца будаўніцтва мураваных будынкаў, сярод якіх асабліва вылучаюцца памяшканні Полацкага езуіцкага калегіума.

У канцы XVIII — пачатку XIX ст. езуіты спробу пашырыць свой уплыў на тэрыторыі імперыі. З аднаго боку, гэта было звязана са стварэннем і дзейнасцю іх навучальных устаноў у Астрахані, Адэсе, Рызе, Раманаве, таварыстваў езуітаў у Казані, Москве, Варонежы, Тамбове, Саратаве, Харкаве і іншых гарадах Расіі. З другога боку, яны імкнуцца перанесці цэнтр сваёй дзейнасці ў Пецярбург: у красавіку 1801 г. тут адкрываецца езуіцкае вучылішча, а ў 1803 г. — калегіум (у архіўных дакументах ён называецца інстытутам)³⁶⁸, рэктарам якога прызначаецца былы прафесар Полацкага калегіума, а э 1802 г. генерал ордэна Г.Грубэр. Пажар 1805 г., у агні якога загінула не толькі пецярбургская рэзідэнцыя езуітаў, але і сам Г.Грубэр, эменшыў магчымасць пашырэння ўплыву ордэна ў сталіцы імперыі. Тады і нарадзілася ідэя аб стварэнні ў Полацку вышэйшай навучальнай установы э універсітэцкім статусам. Падставы для такога рашэння былі дастатковыя: у мясцовым калегіуме працавалі дзесяткі прафесараў з еўрапейскім імем, сярод іх С. Чарневіч, Г. Лянкевіч, Ф. Каро, М.

³⁶⁵ Белоруссия в эпоху феодализма. Мн., 1961. Т. 3. С. 27; Жлутка А. Езуіты на Беларусі: пошуки праўды // Э гісторыя на "Вы": Публістычныя артыкулы. Мн., 1994. Вып. 2. С. 131.

³⁶⁶ Тамсама.

³⁶⁷ Арлоў У.А. Таямніцы полацкай гісторыі. С. 294.

³⁶⁸ РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 198, арк. 76.

Пачобут-Адляніцкі, М. Квіен і інш. Калегіум меў багатую бібліятэку, якой маглі пазайздросяціць бібліятэкі єўрапейскіх універсітетаў (яна налічвала больш за 20 тыс.кніг³⁶⁹), прыдатныя вучэбныя і гаспадарчыя памяшканні.

Прапанова аб стварэнні ў Полацку універсітета была выказана Аляксандру I у 1807 г., калі ён другі раз наведаў гэты беларускі горад (упершыню ў Полацку і мясцовым калегіуме ён пабываў у чэрвені 1802 г.). Імператару прапанова не адразу прыйшлася даспадобы, на першым этапе яго рэфарматарскай дзейнасці былі адкрыты універсітэты ў Дэрпце (Тарту), Вільні, Харкаве, Казані, і спатрэбліся яшчэ чатыры гады, каб 12 студзеня 1812 г. сваім указам ён абвясціў: “Во уважение представленного Нам желания белорусского дворянства и пользы для науки от соревнования между несколькими училищами равной степени, признали Мы за полезное возвести Полоцкую иезуитскую коллегию на степень Академии с присвоением ей преимуществ, дарованных университетам”³⁷⁰.

Урачыстасці з нагоды адкрыцця ў Полацку акадэміі прыйшліся на 10 чэрвеня 1812 г. У гэты ж дзень французскі пасол у Санкт-Пецярбургу Ж.Ларыстон уручыў міністру замежных спраў Расійскай імперыі А.Салтыкову ноту аб аб'яўленні вайны³⁷¹. Вайна Францыі з Расіяй наклала адмоўны адбітак на лёс Полацкай акадэміі.

Факты сведчаць, што, пачынаючы з 1800 г., Напалеон імкнуўся да ўсталявання сяброўскіх адносін з Расіяй. Гэта і эфектна-паказное вяртанне ў 1800 і 1806 гг. рускіх палонных і спроба папярэдзіць Паўла I аб эмове супраць яго, і заляцанне да Ганны Паўлаўны, сястры Аляксандра I³⁷². Магчыма не без уплыву з боку Расіі Напалеон у маі 1809 г. паэбавіў свецкай улады рымскага папу Пія VII (ён утрымліваўся пад арыштам каля Парыжа аж да 1814 г.). І, што цікава, амаль адразу пасля вяртання ў Рым Пій VII выдаў булу аб аднаўленні дзейнасці ордэна езуітаў, а гэта азначала, што кіраванне ордэнам зноў ажыццяўлялася з Ватыкана, а не з Санкт-Пецярбурга. Такі паварот спраў уносіў прынцыпovыя змены ў сітуацыю ордэна езуітаў у межах Расійскай імперыі: ён губляў ролю сродка па ўмацаванню манархічнага ладу. Менавіта з гэтай пары і пачынаюцца для Полацкай акадэміі тыя праблемы, якія ў выніку прывядуць не толькі да яе закрыцця ў сакавіку 1820 г., але і да канчатковай высылкі езуітаў за межы Расіі.

У 1815 г. езуіты былі абаінавачаны ў росце даўгоў, і ім было забаронена ў далейшым наведваць Москву і Пецярбург, загадана

³⁶⁹ РДГА, ф.733, вол. 62, спр. 1066, арк. 12 — 13, 46.

³⁷⁰ Тамсама, спр. 198, арк. 3.

³⁷¹ Троицкий Н.А. Александр I и Наполеон. М., 1994. С. 196, 203 — 205.

³⁷² Тамсама. С. 40, 43, 112, 183 — 185.

"...снабдя на дорогу теплой одеждою, рассадить по саням, и под надзором полиции отправить в Полоцк"³⁷³. Адначасова былі закрыты навучальныя ўстановы езуітаў у Пецярбургу.

У Полацкай акадэміі пачынаеца змена рэктараў: у 1815 г. замест А.Люстыга прызначаеца А.Ляндэс, а яшчэ праз год — Р.Бразоўскі³⁷⁴.

Сімптомам "новых" адносін з боку Міністэрства духоўных спраў і народнай адукацыі (утворана ў 1817 г., да гэтага называлася Міністэрствам народнай адукацыі) да Полацкай акадэміі стала рашэнне (без тлумачэння падстаў) прыпыніць права акадэміі прысуджаць вучоныя ступені. Нягледзячы на тое, што ў 1817 г. гэта права было адноўлена, сам факт гаворыць за сябе³⁷⁵.

У 1817 г. кіраунікі ўсіх езуіцкіх навучальных установ, якія падпарадкоўваліся Полацкай акадэміі, як і рэктар самой акадэміі, былі абвінавачаны (і не без падстаў) Міністэрствам духоўных спраў і народнай адукацыі ў тым, што выкладчыкі ў час вучэбнага працэсу імкнуцца пераканаць юнакоў праваслаўнага і іншых веравызнанняў прыняць каталіцтва. Як вынік — чарговы ўказ Аляксандра I, у адпаведнасці з якім бацькі юнакоў іншых веравызнанняў, акрамя каталіцкага, былі вымушаны ў чэрвені-ліпені 1817 г. зобраць сваіх дзяцей. У адэінаццаці езуіцкіх навучальных установах імперыі такіх дзяцей аказалася 160 чалавек, у тым ліку ў Полацкай акадэміі — 3, у Полацкім вучылішчы — 7, у Магілёўскім — 10, у Адэскім — 31, у Астраханскім — 13, у Віцебскім — 6, у Раманаўскім — 12³⁷⁶.

Самым важкім сведчаннем насцярожаных адносін урада да езуітаў, на наш погляд, было тое, што акадэмія так і не атрымала зацверджанага імператарам статута як асноўнага прававога документа сваёй дзейнасці. У царскім указе аб эаснаванні Полацкай акадэміі ад 12 студзеня 1812 г. генералу ордэна прадпісвалася падрыхтаваць і прадставіць праект статута акадэміі "...в Министерство просвещения, которое по соображению этого с существующими постановлениями представит его на усмотрение Наше"³⁷⁷. Такі праект быў падрыхтаваны і ў 1814 г. прадстаўлены ў Міністэрства. У ім падрабязна былі выкладзены права і абавязкі як выкладчыкаў, так і навучэнцаў, структура акадэміі, штаты, арганізацыя вучэбнага працэсу³⁷⁸. Але статут так і застаўся праектам. У рапарце на імя міністра духоўных спраў і народнай адукацыі

³⁷³ Зорин Н. Минувшее и настоящее г. Полоцка, 1910. С. 20; РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 517, арк. 4, 7.

³⁷⁴ РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 198, арк. 85, 106 адв.

³⁷⁵ Тамсама, арк. 129 — 130, 182 — 183.

³⁷⁶ РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 198, арк. 172 — 174 адв.

³⁷⁷ Тамсама, арк. 3 — 4.

³⁷⁸ Тамсама, спр. 360, арк. 4 — 47.

А.Галіцына ад 25 кастрычніка 1818 г. рэктар Полацкай акадэмії Р.Бразоўскі напіша: "...Осмеливаюсь просить о подтверждении своего Устава, поданного еще в 1814 году..."³⁷⁹. (Для парадунання — указ аб заснаванні Віленскага універсітэта быў падпісаны 4 сакавіка 1803 г., а статут універсітэта зацверджаны 18 мая таго ж года.). Дзейнасць Полацкай акадэміі рэгламентавалася палажэннямі Граматы, падпісанай Аляксандрам I 1 сакавіка 1812 г. У параграфе 1 Граматы адзначалася, што "Полоцкая иезуитская коллегия, восприяв отныне наименование академии, пребудет под непосредственным Нашим покровительством, и, состоя по учебной части в совершенней зависимости от Министерства Народного Просвещения, управляема будет генералом иезуитского ордена"³⁸⁰. Параграф 23 зацвярджаў права акадэміі "возводить в ученые степени, как то : в достоинства магистров свободных наук философии, также в доктора богословия и прав гражданского и канонического", у параграфе 24 запісана: "по уважению того, что Полоцкая Академия возведена на равную степень с университетами, существующими в государстве, аттестаты, от оной выдаваемые, имеют равную силу с аттестатами, выдаваемыми от помянутых университетов"³⁸¹.

Навучальны год у акадэміі працягваўся з 15 верасня да 15 ліпеня. Выключэннем стаў 1812/13 навучальны год, калі заняткі ў сувязі з вайной пачаліся толькі 8 студзеня 1813 г. Набор на першы курс складаў у сярэднім 100 — 120 студэнтаў. Так, у 1813/14 навучальным годзе імі сталі 84 юнакі, у 1814/15 — 136, у 1816/17 — 120, у наступным — 119. Агульная колькасць студэнтаў акадэміі складала звыш 800 чалавек³⁸².

Спачатку ў акадэміі былі трывакультэты: філасофскі, тэалагічны, моў і літаратур. У 1815 г., у сувязі з рэарганізацыяй, іх засталося два — тэалагічны і факультэт філасофіі і моў. Навучанне доўжылася 4 — 5 гадоў. У канцы кожнага курса студэнты павінны былі прымаць іспыт, які працягваўся пасля першага курса 30 хвілін, пасля другога і трэцяга — гадзіну, пасля чацвёртага — 2 гадзіны. Хто не вытрымоўваў іспытаў, на наступны курс не пераводзіўся³⁸³.

Заняткі пачыналіся ў 8 і заканчваліся ў 16 гадзін. З 11 да 13 быў перапынак. Кожная лекцыя працягвалася гадзіну. У аўторак і чацвер былі толькі трывакультэты — з 8 да 11 гадзін раніцы. Пасля абеду ў гэтыя

³⁷⁹ РДГА, ф.733, вол. 62, спр.198, арк. 132 адв.

³⁸⁰ Тамсама, арк. 3; Сапунов А.П. Заметки о коллегии и академии иезуитов в Полоцке. С. 24.

³⁸¹ Сапунов А.П. Заметки о коллегии и академии иезуитов в Полоцке. С. 26; РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 198, арк. 36.

³⁸² РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 198, арк. 74 адв., 87, 95, 107, 133, 152.

³⁸³ Тамсама, спр. 360, арк. 19.

дні студэнты займаліся музыкай, маляваннем, вучыліся танцеваць, выконвалі гімнастычныя практикаванні, праводзілі спаборніцтвы. Расклад заняткаў улічваў найбольш спрыяльныя для выкладання галоўных дысцыплін гадзіны: з 9 да 10 і з 14 да 15 гадзін. Напрыклад, на першым курсе філасофскага факультэта ў гэтыя гадзіны выкладаліся логіка і метафізіка, на другім — фізіка, на трэцім — матэматыка, на чацвёртым — красамоўе; з 10 да 11 і з 15 да 16 гадзін выкладаліся адпаведна на першым курсе этыка, статыстыка або палітычная эканомія, на другім — хімія і фізіка, на трэцім — астраномія, грамадзянская або ваенная архітэктура, на чацвёртым — рымскае права і расійскае права. Мовы выкладаліся з 8 да 9 і з 13 да 14 гадзін штодзённа, пры гэтым цікава адзначыць, што студэнты два дні на тыдні павінны былі абавязкова наведваць заняткі па выбранай мове (нямецкай, французскай, грэчаскай, лацінскай, яўрэйскай, рускай, польскай і г.д.), а ў астатнія дні яны маглі вольна наведваць заняткі па іншых мовах³⁸⁴. Беларуская мова не выкладалася і ў навучанні не ўжывалася.

У Полацку працавалі такія выдатныя вучоныя, як прафесар філасофіі І.Разавель, прафесар лацінскай і французскай славеснасці С.Грывель, прафесар расійскай славеснасці А.Пляшынскі, прафесар фізікі і матэматыкі К.Ван-Еварбрыйд, прафесар фізікі Ю.Цытовіч, прафесар філасофіі В.Бучынскі і многія інш³⁸⁵.

За перыяд з 1814 да 1820 г. у Полацкай акадэміі атрымалі навуковую ступень доктара тэалогіі і кананічнага права 11 чалавек, сярод іх у 1815 г. — І.Суляціцкі, І.Яцэвіч, Я.Шулякевіч, К.Сіроцінскі (1816), К.Зубрыцкі і І.Цывінскі (1818), доктара тэалогіі — 33 чалавекі, у тым ліку І.Макоўскі і Ф.Шыманскі (1816), М.Ліпскі і К.Паўлоўскі (1817), у 1818 г. — І.Астановіч, С.Рудніцкі, Я.Занкоўскі, А.Маеўскі, у 1819 г. — П.Бельскі, С.Парчынскі, К.Пацзвіч, В.Федаровіч, К.Блюмскі, магістра тэалогіі — 13 чалавек, сярод іх у 1818 г. — А.Станіслаўскі, Я.Кандру, С.Ялавіцкі, А.Янушэўскі, у 1819 г. — І.Нагурскі, М.Кржыжаноўскі і А.Рымовіч, магістра філасофіі — 9 чалавек, сярод іх — П.Барэйша, А. і В.Кіркоры (1815), Ф.Гайдамовіч і А.Ігнатовіч (1819), кандыдата філасофіі — 27 чалавек, у тым ліку ў 1816 г. — М.Камароўскі, К.Жаброўскі, І.Мірскі, Ф.Гайдамовіч, С.Красоўскі і Д.Жаброўскі (1815), у 1819 г. — М.Корсак, П.Красоўскі, І.Камароўскі, Р.Ваньковіч, І.Ігнатовіч, І.Даўгяла³⁸⁶. Уручэнне пасведчанняў аб адпаведных навуковых ступенях праводзілася на

³⁸⁴ РДГА, ф.733, вол.62, спр.360, арк. 12 — 16.

³⁸⁵ Арлоў У.А. Таямніцы полацкай гісторыі. С. 364; РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 198, арк. 77.

³⁸⁶ Падлічана аўтарам па: РДГА, ф. 733, вол. 62, спр. 198, арк. 87, 95, 95 адв., 107, 107 адв., 133, 152, 153.

агульных урачыстых сходах акадэміі на пачатку або ў канцы навучальнага года.

Многія зношне- і ўнутрыпалітычныя абставіны, у тым ліку адносіны Міністэрства духоўных спраў і народнай адукацыі да езуітаў, вызначылі пазіцыю цара: 13 сакавіка 1820 г. Аляксандр I падпісаў указ аб высылцы езуітаў з Расіі. Палацкую акадэмію і падначаленую ёй навучальныя установы прадлісвалася закрыць³⁸⁷.

Рассяліўшыся па свету, езуіты надавалі вялікую ўвагу адукацыі. Яны мелі больш як 8500 школ, 500 каледжаў, 60 універсітэтаў у розных краінах. Сярод апошніх — такія вядомыя, як Грэгарыянскі ў Італіі, Каталіцкі ў Японіі, Немінгемскі ў Галандыі. Прадстаўнікі Палацкай езуіцкай акадэміі стаялі ля вытокаў стварэння сістэмы адукацыі ЗША, калі пасля забароны яе дзейнасці 20 чалавек паехалі ў гэтую краіну. Доктар Курціус, родам з Палацка, заснаваў у Нью-Йорку першую гімназію, ураджэнец Орши Ф.Дзеружынскі паклаў пачатак стварэнню ў ЗША каталіцкіх школ³⁸⁸. У езуіцкіх вышэйших навучальных установах ЗША вучаща больш за 120 тыс. студэнтаў. Адзін з такіх універсітэтаў скончыў цяперашні прэзідэнт ЗША Б.Клінтан³⁸⁹. Некаторыя набыткі з педагогічнага вопыту Палацкай езуіцкай акадэміі не страцілі сваёй каштоўнасці і сёння.

³⁸⁷ Тамсама, спр. 517, арк. 1 — 10 адв.

³⁸⁸ Полямя. 1993. № 4. С. 143.

³⁸⁹ Блінова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии. С. 99; Ковальский Н.А. Ватикан и мировая политика, М., 1964. С.119; Моравский З. Ватикан издали и вблизи. М., 1981. С. 169.

³⁹⁰ Супроць Адраджэння: Калёквіюм // Наша Ніва. 1992. № 9. - С.22 - 23.